

Strategies for Preserving and Strengthening Modesty (Haya) in Children from the Perspective of Fariqain

 Ali Amin-Rostami / Assistant Professor, Department of History, Imam Khomeini Education and Research Institute
aminrostami@iki.ac.ir
Zahra Mohammad-Parchavi / Level 4 in Family Jurisprudence, Jamiat al-Zahra
zmparchavi@gmail.com

Received: 2024/11/21 - **Accepted:** 2025/05/04

Abstract

One of the important duties of parents is to educate their children from childhood. One aspect of this education is sexuality education. Preserving and strengthening modesty (haya) during childhood plays a direct role in preventing moral deviancy in youth. Using the descriptive-analytical method, relying on library resources and utilizing verses and narrations from the perspective of both Islamic schools of thought (Fariqain), we have endeavored to examine the strategies for preserving and strengthening modesty in children. The results of the research indicate that making the child aware of God's supervision over their actions and behavior, parental groundwork for observing hijab, encouraging the lowering the gaze (ghadd al-basar) and not seeing forbidden scenes from childhood, and other pre-pubescent teachings such as seeking permission to enter the private spaces of parents and others are among the Quranic strategies for preserving and strengthening modesty in children. Also, according to narrations from both schools of thought, concealing marital relations from child's sight, separating child's bed, keeping the child away from any stimulating factors, and avoiding seclusion with the opposite gender are narrative strategies for preserving modesty in children.

Keywords: fariqain, child rearing, preserving modesty (Haya), seeking permission (Isti'than), lowering the gaze (Ghadd al-Basar).

نوع مقاله: مروری

راهکارهای حفظ و تقویت حیا در کودکان از منظر فریقین

aminrostami@iki.ac.ir
zmparchavi@gmil.com

کلیه علی امین رستمی / استادیار گروه تاریخ مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

زهرا محمدپیرجوی / سطح ۴ فقه خانواده جامعه الزهرا

پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۱۴

دریافت: ۱۴۰۳/۰۹/۰۱

چکیده

از وظایف مهم والدین، تربیت فرزندان از سنین کودکی است و یکی از اقسام آن، تربیت جنسی آنان می‌باشد. حفظ و تقویت حیا در دوران کودکی، در پیشگیری از ناهنجاری‌های اخلاقی در سنین جوانی، نقش مستقیم دارد. در نگاشته پیش‌رو کوشیدیم تا راهکارهای حفظ حیا و تقویت آن را در کودکان، به روش توصیفی - تحلیلی با تکیه بر منابع کتابخانه‌ای با استفاده از آیات و روایات از دیدگاه فریقین مورد بررسی قرار دهیم.

نتایج حاصل از این پژوهش، نشان می‌دهد که توجه دادن کودک به نظارت خداوند بر اعمال و رفتار او، زمینه‌سازی والدین برای رعایت حجاب، تشویق به چشم فروانداختن (غض بصر) از دیدن صحنه‌های حرام از دوران کودکی و سایر آموزش‌های قبل از بلوغ چون آموزش اذن گرفتن در ورود به حریم‌های خصوصی والدین و دیگران، ازجمله راهکارهای قرآنی برای حفظ و تقویت حیا در کودکان است. همچنین با توجه به روایات فریقین، مخفی نگاه داشتن روابط زناشویی از کودک، جدا ساختن بستر خواب کودکان، دور نگه داشتن کودک از هرگونه عامل محرک و پرهیز از خلوت کردن با جنس مخالف از راهکارهای روایی حفظ حیا در کودکان است.

کلیدواژه‌ها: فریقین، تربیت کودک، حفظ حیا، استئذان، غض بصر.

مقدمه

تربیت فرزند یکی از مهم‌ترین مسائلی است که قرآن کریم بر روی آن تکیه کرده و یکی از ویژگی‌های مؤمنان راستین را، توجه به این مسئله بیان می‌فرماید: «وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ» (فرقان: ۷۴)؛ کسانی که می‌گویند خدایا همسران و فرزندان ما را مایهٔ روشنی چشم ما قرار ده. عالمان اهل سنت، از جمله طبری (م ۳۱۰ ق) و ابوالسعود (م ۹۵۱ ق) در تفاسیرشان مراد از این آیه را تنها مطلوبیت دعا ندانسته‌اند، بلکه بیان می‌کنند، دعا دلیل شوق و عشق درونی مؤمنان است و مسلماً چنین افرادی از هرچه در توان دارند در راه اصلاح و تربیت خانواده فروگذار نمی‌کنند و با ارشاد آنها به بهشتی که خدا وعده داده، قلبشان در دنیا و آخرت روشن می‌گردد (طبری، ۱۴۱۲ ق، ج ۱۹، ص ۳۳؛ ابوالسعود، ۱۹۸۳، ج ۶ ص ۲۳۱).

قرآن کریم در آیه‌ای دیگر نیز به این مسئولیت خطیر اشاره کرده و می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَ أَهْلِيكُمْ نَاراً وَقُودُهَا النَّاسُ وَ الْحَيَاةُ» (تحریم: ۶)؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! خود و اهل خود را از آتشی که آتش‌گیرانه‌اش مردم و سنگ است، حفظ کنید. (قوا) از ماده وقایه به معنای نگه داشتن است. در این آیه منظور نگهداری خویشتن از چیزی است که او را اذیت می‌کند و به او آسیب می‌رساند. وقود به فتح واو، اسم چیزی است که به وسیله آتش می‌سوزد و مراد از آتش نیز، آتش جهنم است که به واسطه سوختن، مردم در آن عذاب می‌شوند (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ ق، ص ۸۸۲). همان‌گونه که خداوند در آیاتی که بیانگر عذاب جهنم است، می‌فرماید: «ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ» (غافر: ۷۲)؛ آنگاه در آتش برافروخته می‌شوند. در تفسیر آیهٔ پیش گفته (تحریم: ۶)، عالم حنفی اهل سنت، ابوبکر احمد بن علی رازی معروف به جصاص و مفسران شیعه نظیر علامه طباطبائی تصریح کرده‌اند که حفظ کردن خود و اهل خود از آتش جهنم، با ترک معاصی و نگهداری خانواده و فرزندان به وسیلهٔ تعلیم و تربیت و فراهم ساختن محیطی پاک و خالی از هرگونه آلودگی، در فضای خانه و خانواده است (جصاص، ۱۴۰۵ ق، ج ۱، ص ۲۴۳؛ طباطبائی، ۱۳۹۰ ق، ج ۱۹، ص ۳۳۴).

علاوه بر آیات قرآن، در روایات متعددی به وظایف والدین در تربیت فرزندان و مسئولیت آنها در این زمینه اشاره شده است. در روایتی رسول اکرم ﷺ در مورد عملکرد برخی از پدران آخرالزمان هشدار داده و فرمودند: «وَبُئِيَ لِلْوَٰلِدِ آخِرِ الزَّمَانِ مِنْ أَبَائِهِمْ فَقِيلَ يَا

رَسُولَ اللَّهِ مِنْ أَبَائِهِمُ الْمُشْرِكِينَ فَقَالَ لَا مِنْ أَبَائِهِمُ الْمُؤْمِنِينَ لَا يُعْلَمُونَهُمْ شَيْئاً مِنَ الْفَرَائِضِ وَ إِذَا تَعَلَّمُوا أَوْلَادَهُمْ مَعُوهُمْ وَ رَضُوا عَنْهُمْ يَعْزِضُ يَسِيرُ مِنَ الدُّنْيَا فَأَنَا مِنْهُمْ بَرِيءٌ وَ هُمْ مِنِّي بَرَاءٌ» (شعیری، بی‌تا، ص ۱۰۶؛ محدث نوری، ۱۴۰۸ ق، ج ۱۵، ص ۱۶۴)؛ وای به فرزندان آخرالزمان، از [روش ناپسند] پدرانشان. عرض شد: یا رسول‌الله از پدران مشرکشان؟ فرمودند: نه، بلکه از پدران مؤمن آنان که هیچ‌یک از واجبات احکام دینی را به فرزندان خود نمی‌آموزند و هرگاه فرزندانشان در پی تعلیم مسائل دینی باشند، آنان را از این امر بازمی‌دارند و به ناچیزی از امور مادی درباره آنان قانع‌اند، من از این قبیل مردم بیزارم و آنان نیز از من بیزارند.

گستره روابط اجتماعی، دسترسی آسان به فضاهای باز مجازی و ترویج بی‌حیایی و لذت‌گرایی از طرق مختلف، تربیت صحیح فرزندان، که یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های والدین به‌شمار می‌رود، را بسیار دشوار کرده است. از بین رفتن حیا و عفت، کنار گذاشتن حجاب، رابطه با جنس مخالف و انحرافات جنسی در دوران نوجوانی و بعد از آن، از مهم‌ترین مشکلاتی است که خانواده‌ها با آنها درگیر هستند. از این‌رو به‌رغم وجود آثاری متنوع در این زمینه، ضرورت پژوهشی درخور که بتواند راهکارهای مؤثر و مفیدی با استنباط از آیات و نیز روایات فریقین ارائه دهد، لازم می‌نمود. بر این اساس و با توجه به اینکه سن مناسب برای تربیت از کودکی آغاز می‌گردد؛ سؤال اصلی پژوهش این است که از منظر قرآن و روایات فریقین چه راهکارهایی برای حفظ و تقویت حیا در کودکان وجود دارد؟

درباره تربیت جنسی کودک به‌طور عام و تقویت حیا و عفت به‌طور خاص پژوهش‌های متعددی صورت گرفته است. پژوهش‌هایی که به تربیت جنسی کودکان پرداخته‌اند عبارتند از:

کتاب تربیت جنسی کودک و نوجوانان (شاره و کیخا، ۱۴۰۲). در این کتاب به موضوعاتی در زمینهٔ تربیت جنسی کودک و نوجوان و پیشگیری از آزار جنسی پرداخته شده و نویسندگان با بیان سناریوهایی از اتفاقات و مشکلات واقعی مراجعان، به مراحل رشد جنسی کودکان و علل اختلالات آن، به هدف سلامت جنسی کودک و نوجوان پرداخته‌اند.

کتاب تربیت جنسی کودکان (از تولد تا ۹ سالگی) (حسامی، ۱۴۰۰). نویسنده در این اثر به تغییرات جسمی، ذهنی، اخلاقی و

این مقاله مقوله‌های شرم و حیا، عقل و دین مورد توجه قرار گرفته و این نتیجه به دست آمد که این سه مقوله از هم تفکیک‌ناپذیرند و در سیره عملی و نظری مؤمن از هم جدا نمی‌شوند. همچنین نویسنده در مقام تبیین شرم و حیا و آثار آن در جامعه با تأکید بر سیره عملی نساوان، مطالبی را مطرح کرده است.

مقاله «حیا از منظر قرآن و روایات و جایگاه آن در تعلیم و تربیت» (جباری و دیگران، ۱۴۰۱). در این پژوهش ضمن بررسی مبانی قرآنی و روایی حیا، اهداف، اصول و روش‌های پرورش حیا تبیین شده است. اهداف تعلیم و تربیت حیا در چهار حیطه اعتقادی، اخلاقی، دنیوی و اخروی مورد بررسی قرار گرفته است که عبارتند از: قرب الهی، رشد مکارم اخلاقی، تسلط بر نفس و امیدواری. اصول تربیتی حیا بیان شده است که عبارتند از: اصل تفکر، اصل کرامت، اصل اعتدال و اصل زهد. در بخش روش‌های تربیتی حیا نیز مطالبی چون روش الگودهی، روش محبت و روش تذکر مورد بحث قرار گرفته است.

درباره حیای کودک به صورت خاص نیز تحقیقاتی صورت گرفته، ازجمله:

کتاب *کودک با حیای من* (نجم‌السادات، ۱۴۰۲). در این کتاب راهکارهای تربیتی و دینی کودک قبل از بارداری تا سنین کودکی فرزند، ازجمله مراقبت‌های والدین قبل از تولد، بعد از تولد برای تربیت کودک هیامند، ارائه شده است. وجه افتراق این تحقیق با کتاب *کودک با حیای من* در ارائه راهکارها از دیدگاه فریقین است.

کتاب *چگونه فرزندان با حیا داشته باشیم؟* (شاه‌محمدپور، ۱۳۹۵)، نیز به راهکارهای تقویت حیا در کودکان از حیث علوم تربیتی و روان‌شناسی پرداخته است.

مقاله «ضرورت و راهکارهای آموزش و ترویج حیا، عفت و حجاب در بین کودکان و نوجوانان» (حسینی واعظ، ۱۳۹۶). نویسنده بیشتر به امر حجاب پرداخته، بعد از بیان ضرورت تربیت دینی و عواقب بی‌توجهی به آن راهکارهایی همچون عمق بخشیدن به آموزه‌های دینی، الگوسازی و شیرین‌سازی عفاف و حجاب، محبت و تشویق و بصیرت‌بخشی و قصه‌گویی را به‌عنوان راهکارهایی برای نهادینه کردن حجاب و عفاف در کودکان معرفی می‌کند.

مقاله «نقش حیا در پرورش فرزندان پاکدامن از منظر قرآن و روایات» (محزونی، ۱۳۹۵). نویسنده به مسئله حیا، از منظر آیات و روایات به صورت اجمالی اشاره کرده و ارتقای کیفیت آن را در جامعه بررسی نموده است.

اجتماعی نوجوانان در دوران بلوغ پرداخته است. همچنین تربیت جنسی کودک و نوجوان و رابطه آن با سایر ابعاد شناختی، اخلاقی و معنوی با حفظ و رعایت هیامندی مورد توجه قرار داده است.

مقاله «مبانی، اصول و اهداف تربیت جنسی در اسلام و غرب» (خاتون کرمی، ۱۴۰۲). در این مقاله بعد از بیان مبانی و اصول تربیت در اسلام و غرب، به آموزش تربیت جنسی به موقع، برای عدم انحراف کودکان، عفت عمومی جامعه و اعتدال در میل جنسی تأکید شده است. مقاله «روش‌های تربیت جنسی در دوره کودکی مبتنی بر سیره و سنت نبوی» (موسوی و جهانی، ۱۴۰۲). در این مقاله نویسنده به روش‌های تربیت جنسی در سنت رضوی اشاره کرده است. پرهیز از بوسیدن و در آغوش گرفتن کودک توسط نامحرم، خودداری از برهنه کردن کودکان و آموزش‌های اخلاقی ازجمله مواردی است که به آن اشاره شده است.

مقاله «راهکارهای قرآنی و روایی در تربیت جنسی بر اساس ساختار وجودی انسان» (حاجی‌زاده و دیگران، ۱۴۰۲). در این مقاله راهکارهای مستخرج از قرآن و احادیث برای تربیت جنسی، بر سه محور بینش، گرایش و کنش انسانی ارائه گردیده است.

مقاله «بررسی آموزه‌های قرآن در تربیت جنسی فرزندان» (شبیری، ۱۴۰۰). در این مقاله آموزه‌های دینی برای برطرف کردن نیازهای جنسی مورد توجه قرار گرفته است. این آموزه‌ها شامل ازدواج، مدارا و دوستی والدین با فرزندان در قالب بازی، تکریم شخصیت و واگذاری مسئولیت‌ها به آنان می‌باشد.

در زمینه حیا به‌معنای عام نیز پژوهش‌هایی صورت گرفته است، ازجمله: مقاله «دیدگاه اسلام در مورد حیا و راه‌های تقویت آن در سبک زندگی اسلامی» (محمدخانی، ۱۴۰۳). در این مقاله نویسنده بعد از تعریف مسئله حیا، راه‌های تقویت آن در سبک زندگی اسلامی را معرفی کرده است. پاکدامنی، مراقبت جنسی زوجین، رعایت پوشش اسلامی و ازدواج از اساسی‌ترین عوامل تقویت حیا در سبک زندگی اسلامی شمرده شده است.

مقاله «علل و آثار کاهش حیا و افزایش بی‌حیایی و راهکارهای برون‌رفت از این وضعیت» (قاسمی شهری، ۱۳۹۵). در این مقاله بعد از تعریف «حیا»، جایگاه والای آن در آیات و روایات مورد بررسی قرار گرفته است. همچنین آسیب‌های فقدان حیا و تلاش در جهت ارتقاء سطح هیامندی در جامعه مورد توجه قرار گرفته است.

مقاله «آثار فردی و اجتماعی شرم و حیا» (کریمی، ۱۳۸۹). در

با توجه به پیشینه فوق، در زمینه تربیت جنسی کودک و همچنین حیای کودک، پژوهش‌هایی توسط نویسندگان مختلف صورت گرفته است، اما در موضوع «راهکارهای حفظ و تقویت حیا در کودکان از منظر فریقین» با بررسی داده‌های دینی از کتاب و سنت از منظر عالمان شیعه و سنی، پژوهشی صورت نگرفته است و پردازش به مسئله حفظ و تقویت حیا در کودکان از این منظر، نقطه تمایز پژوهش حاضر با سایر نگاشته‌های پژوهشگران ارجمند است. بنابراین در این پژوهش با استفاده از منابع کتابخانه‌ای بر اساس تحلیل محتوا با توجه به منابع غنی اسلامی از جمله قرآن و روایات فریقین، به این موضوع می‌پردازیم.

۱. مفهوم‌شناسی

۱-۱. واژه حیا

حیا در لغت، از ریشه «ح ی و» یا «ح ی ی» از استحياء، به معنای شرم (قرشی، ۱۴۱۲ق، ج ۲، ص ۲۱۵) و خودداری نفس از زشتی‌ها و یا ترک زشتی‌هاست (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ج ۱، ص ۵۷۳). برخی از لغت‌شناسان نیز آن را به معنای ترس از عیب و عار دانسته‌اند (معلوف، ۲۰۰۰، ص ۳۵۵).

حیا در اصطلاح عبارت است از حالت و خویی نفسانی در انسان که مانع ارتکاب اعمال زشت می‌شود. مقابل آن، بی‌شرمی قرار دارد (هاشمی شاهرودی، ۱۳۸۲، ج ۳، ص ۳۸۷). همچنین به ممانعت از خواهش نفسانی و ترک عمل زشتی که مورد مذمت دیگران است، حیا گفته می‌شود که بر دو قسم است: یک قسم آن حیای نفسانی خوانده می‌شود که خداوند در تمام انسان‌ها به ودیعه گذاشته است، مثل حیا از کشف عورت. قسم دوم حیا ایمانی نامیده می‌شود که به معنای خوف بنده مؤمن از خداوند در انجام معاصی است (سید مرتضی، ۱۴۰۵ق، ج ۲، ص ۵۴؛ واعظ‌زاده خراسانی، ۱۳۸۸، ج ۱۴، ص ۵۳۵). از نگاه دانشوران علم اخلاق، حیا ملکه‌ای نفسانی است که مانع از ارتکاب قبائح می‌گردد (شهید ثانی، ۱۳۷۷، ص ۵۷۰).

خداوند در قرآن کریم چند بار از حیا سخن گفته است. گاهی عدم حیا به خدا نسبت داده شده است: «إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَوُضِعَ فَمَا فَوْقَهَا» (بقره: ۲۶)؛ خداوند حیا نمی‌کند از اینکه به پشه‌ای - یا فروتر [یا فراتر] از آن - مثل زند. گاهی نیز به رسول اکرم ﷺ به صورت مثبت و به خدا به صورت منفی نسبت داده شده است: «إِنَّ دَلِكُمْ كَانَ يُوْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ وَاللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي

مِنْ الْحَقِّ» (احزاب: ۵۳)؛ این [رفتار] شما پیامبر را می‌رنجاند، ولی [از شما حیا می‌کند، و حال آنکه خدا از حق [گویی] شرم نمی‌کند. آیه شریفه درباره مهمانی‌هایی است که حضرت برگزار کرده و از مردم پذیرایی می‌کردند. مدعین بعد از خوردن طعام خانه حضرت را ترک نکرده و به صحبت با یکدیگر پرداخته و اسباب زحمت حضرت را فراهم می‌کردند و حضرت حیا می‌کرد که به آنها بگوید منزل وی را ترک کنند، اما خداوند حیا نمی‌کند و حدود الهی را برای تربیت افراد بیان می‌کند (ر.ک. طباطبائی، ۱۳۹۰ق، ج ۱۶، ص ۳۳۷). همچنین واژه حیا درباره دختران حضرت شعیب به کار رفته است: «فَجَاءَتْهُ إِخْدَاهُمَا تَمْشِي عَلَى اسْتِحْيَاءٍ» (قصص: ۲۵)؛ پس یکی از آن دو دختر - درحالی که به حیا گام برمی‌داشت - نزد وی آمد. ابن ابی حاتم رازی (م ۳۲۷ق) در تفسیر آیه می‌نویسد: مقصود آیه این است که دختران شعیب با حیا راه می‌رفتند؛ یعنی با پیراهن و لباس خودشان را پوشانده بودند (ابن ابی حاتم، ۱۴۱۹ق، ج ۹، ص ۲۹۶۵). علامه طباطبائی در تکمیل بیان وی می‌افزاید: «و عفاف از کیفیت راه رفتنشان پیدا بود» (طباطبائی، ۱۳۹۰ق، ج ۱۶، ص ۲۶).

با توجه به آیاتی که ذکر آن گذشت، حیا به صورت منفی و مثبت به کار می‌رود. برای بیان احکام الهی به منظور تربیت افراد و همچنین در برابر منافقان، حیا داشتن موضوعیت ندارد، اما در برابر نامحرم حیا داشتن پسندیده بوده و با توجه به روایات، شعبه‌ای از ایمان است. همچنان که رسول خدا ﷺ فرمود: «الْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ» (ابونعیم اصفهانی، ۱۴۱۷ق، ج ۱، ص ۱۲۷).

۱-۲. عفت

یکی از واژگانی که معمولاً در کنار واژه حیا به کار می‌رود، واژه عفت است که در لغت به معنای خویشتن‌داری در برابر محرمات است (فراهیدی، ۱۴۰۹ق، ذیل واژه عفف). در برخی منابع به معنای امتناع و رزیدن نیز آمده است: «عَفَّ عَنِ الشَّيْءِ أَيْ امْتَنَعَ عَنْهُ وَهُوَ عَفِيفٌ»؛ از چیزی عفاف ورزید، یعنی از آن امتناع کرد، پس او عفیف است (طریحی، ۱۳۷۵، ذیل واژه عفف).

این واژه در اصطلاح به معنای، پاک‌دامنی و خویشتن‌داری از ارتکاب اعمال ناشایست است؛ از این رو علمای اخلاق در تعریف آن گفته‌اند: عفت عبارت از: اعتدال قوه شهوی بدون افراط و تفریط. در روایتی، تهتک (پرده‌ری و افراط در قوه شهوی) ضد عفت برشمرده شده است.

عفت و عفاف در روایات، بیشتر بر عفت شکم و فرج اطلاق شده و مراد از آن، باز نگهداشتن آن دو، از شهوات و لذت‌های حرام، بلکه از مکروهات و مشتهیات؛ اعم از خوردنی، آشامیدنی و روابط نامشروع، و حتی از مقدمات آنها، همچون تحصیل مال حرام، بوسیدن، لمس کردن و نگاه حرام می‌باشد (هاشمی شاهرودی، ۱۳۸۲، ج ۵، ص ۴۱۱).

۱-۳. فریقین

فریقین از ریشه (ف ر ق) و مفرد آن فرقه است. فرقه و فریق به معنای طائفه (حسینی زبیدی، ۱۴۱۴ق، ج ۱۳، ص ۳۹۶) و یا گروه جدا شده از دیگران است (مصطفوی، ۱۳۶۸، ج ۹، ص ۷۳؛ قرشی، ۱۴۱۲ق، ج ۵، ص ۱۶۸) که در آیات قرآن نیز به آن اشاره شده است: «فَلَوْ لَا نَفَرٌ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لَيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ...» (توبه: ۱۲۲)؛ چرا از هر گروه دسته‌ای برای تفقه در دین کوچ نمی‌کنند. «فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَ فَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ» (شوری: ۷)؛ و گروهی در بهشت جاودان و فرقه‌ای در آتش سوزان روند.

فریقین تشبیه فریق، به معنای دو گروه و در اصطلاح فقها به اهل سنت و شیعه گفته می‌شود (مروج، ۱۳۷۹، ص ۳۸۴).

۲. اهمیت مسئله حیا در کودکان و مسئولیت والدین

گوهر حیا و ودیعه‌ای است که خداوند در وجود بشر قرار داده است. امروزه یکی از خطراتی که کودکان با آن مواجه‌اند، از بین رفتن حیا و به دنبال آن بیدار شدن و تحریک زودرس غریزه جنسی است. برخی بر این پندارند که کودک قبل از بلوغ، از مسائل جنسی چیزی نمی‌فهمد و در این باره احساسی ندارد، اما چنین تصویری صحیح نیست. دانشمندان عقیده دارند احساسات و لذت‌های جنسی از زمان کودکی وجود دارد و آثاری از آن مشاهده می‌شود و اگر در حد طبیعی باشد غالباً عواقب بدی به همراه نخواهد داشت. لیکن اگر از حد طبیعی تجاوز کرد، باعث تحریک زودرس غریزه جنسی می‌گردد و چون در این زمان ارضای غرایز جنسی از طریق مشروع و به وسیله ازدواج غالباً امکان‌پذیر نیست، ممکن است به انحراف کشیده شود (امینی، ۱۳۸۷، ص ۳۵۱). بنابراین پدر و مادر باید از قبل به فکر پیشگیری بوده و سعی در حفظ حیا و تقویت آن در کودکان داشته باشند تا غریزه جنسی آنها قبل از موعد طبیعی بیدار نشود و این دوران را به سلامت سپری کنند.

اگرچه موضوع این پژوهش راهکارهای تقویت حیا در کودکان، و طبیعتاً ناظر به چند سال بعد از تولد است، اما توجه به چند مطلب ضروری به نظر می‌رسد: اول اینکه، وراثت یکی از عوامل اساسی و مؤثر بر رشد جسمی و اخلاقی کودک است، از این رو انتخاب همسر عفیف و پاکدامن، اولین سنگ‌بنا در تربیت فرزند با حیا است. دوم اینکه خانواده هر فرد، محل رشد و تربیت اوست و سلامت اخلاقی خانواده، با حیا بودن و مراتب ایمانی آنها تأثیر فراوانی در تربیت فرد و تربیت فرزندی که از او متولد می‌شود، دارد. بنابراین رسول اکرم ﷺ می‌فرماید: «اخْتَارُوا لِنُطْفِكُمْ فَإِنَّ الْخَالَ أَخَذُ الضَّجِيعِينَ» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۱۰، ص ۵۹۰؛ طوسی، ۱۴۰۷ق، ج ۷، ص ۴۰۲؛ قاضی نعمان مغربی، ۱۳۸۳ق، ج ۲، ص ۵۷۴)؛ برای نطفه‌های خود جایگاه مناسب اختیار کنید. پس به درستی که دایی یکی از شریک‌های همسر است [در خصوصیات فرزند مؤثر است]. و در بیانی دیگر فرمودند: «أَيُّهَا النَّاسُ إِيَّاكُمْ وَ خَضْرَاءَ الدَّمَنِ قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ مَا خَضْرَاءُ الدَّمَنِ قَالَ الْمَرْأَةُ الْحَسَنَاءُ فِي مَنَبَتِ السَّوْءِ» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۱۰، ص ۵۹۱؛ صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص ۳۹۱؛ حلی، بی‌تا، ج ۲، ص ۵۶۹)؛ بر شما باد پرهیز و اجتناب از خضراء دمن (گیاه روییده در خرابه). گفته شد یا رسول‌الله خضراء دمن چیست؟ فرمود: زن زیبا که در محیط بد بزرگ شده است. مراد از خضراء الدمن درخت سرسبزی است که در سرگین رشد می‌کند، اگرچه ظاهرش خوب است، ولی منشأ آن چیزی جز سرگین گاو و شتر نیست.

همچنین عملکرد والدین در دوران بارداری نیز تأثیر فراوانی بر جنین دارد. تغذیه حلال، ترک محرمات و انجام واجبات، اعمال عبادی مادر باردار و آرامش روحی روانی او نباید مورد غفلت واقع شود (انصاری شیرازی و دیگران، ۱۴۳۹ق، ج ۱، ص ۵۰).

۳. راهکارهای قرآنی تقویت حیا در کودک از منظر

فریقین

مهم‌ترین منابع دینی و تربیتی در میان اندیشمندان اسلامی، قرآن کریم است. حفظ حیا و تقویت آن از مسائلی است که قرآن کریم به آن توجه داشته و برای آن راهکارهایی را ارائه کرده که در این بخش به برخی از آنها اشاره می‌کنیم.

۳-۱. نهادینه کردن خداباوری

از منظر اندیشمندان اسلامی، یکی از مهم‌ترین راهکارهای حفظ حیا و تقویت آن در کودکان، شناخت خداوند، نهادینه کردن خداباوری در وجود آنها و توجه دادن آنها به نظارت او، بر اعمال و رفتار آنهاست که بهترین زمان آموزش، از همان ابتدای طفولیت است؛ زیرا آموزش در کودکی مانند حکاکی بر روی سنگ ماندگار است. در آیات بسیاری از قرآن کریم، امر به توحید و ترک شرک به خداوند مطرح شد: «وَ قَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ» (اسراء: ۳۲)؛ پروردگارت چنین حکم رانده که به جز او کسی را نپرستید. همچنین نظارت خداوند بر اعمال و رفتار افراد نیز به کرات گوشزد شده است: «أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ اللَّهَ يَرَىٰ» (علق: ۱۴)؛ آیا نمی‌دانید که خداوند می‌بیند. سیره اولیای الهی در تربیت فرزندان‌شان این‌گونه بود که اوصاف خداوند و نعمت‌هایش را برای آنها بازگو می‌کردند و به آنها امر می‌کردند در مخلوقات خداوند تفکر کنند. در وصیت حضرت لقمان به پسرش آمده است: «يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ» (لقمان: ۱۳)؛ ای فرزندم، به خدا شرک میاور که به‌راستی شرک ستمی بزرگ است. بیهقی با سند خود از وهب بن منبه که سرگذشت‌نویس انبیاء (قصص الانبیاء) بود، نقل می‌کند: لقمان به فرزندش سفارش می‌کند: «يَا بُنَيَّ أَرَأَيْتَ إِنْ جَاءَكَ رَجَاءٌ لَا يُجَرِّتُكَ عَلَىٰ مَعْصِيَتِهِ، وَ خَفِيَ اللَّهُ خَوْفًا لَا يُؤَيِّسُكَ مِنْ رَحْمَتِهِ» (بیهقی، ۱۴۲۱ق، ج ۲، ص ۱۸)؛ ای فرزندم به خدا امید داشته باش، به‌اندازه‌ای که جرئت بر معصیت نداشته باشی و از خدا بترس، درعین حالی که به رحمت او امید داری. این روایت با سندی دیگر از امام صادق (ع) نیز نقل شده است (صدوق، ۱۳۷۶، ص ۱۴؛ شعیری، بی‌تا، ص ۹۸).

آشنا کردن کودکان با خالق هستی، علاوه بر اینکه مانع از کفر و شرک است، سبب تقویت خداباوری و درک حضور او و در ادامه حفظ حیا در آنان است. به این بیان که همان‌گونه که قبلاً اشاره شد حیا به‌معنای شرم داشتن است و این شرم در نتیجه درک نظارت شخص ناظر، در انسان به وجود می‌آید. هرچه این ناظر در نظر شخص مهم‌تر و با عظمت‌تر باشد، شرم و حیا در محضر او نیز بیشتر است. چنانچه در سوره «یوسف»، علت شرم داشتن و امتناع او از پذیرش درخواست زلیخا آمده است: «وَ لَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَ هَمَّ بِهَا لَوْ لَا أَنْ رَأَىٰ بُرْهَانَ رَبِّهِ كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَ الْفَحْشَاءَ» (یوسف: ۲۴)؛ آن زن قصد او کرد؛ و او نیز - اگر برهان پروردگار را نمی‌دید - قصد وی می‌نمود! این

چنین کردیم تا بدی و فحشا را از او دور سازیم.

اینکه مراد از برهان در آیه شریفه چیست، نظرات متفاوتی در تفاسیر امامیه و اهل سنت وجود دارد. دو تن از عالمان اهل سنت، طبرانی (م ۳۶۰ق) و طبری (م ۳۱۰ق) احتمالات زیر را مصداق برهان رب در برابر یوسف (ع) ذکر کرده‌اند: نمایان شدن تصویر یعقوب (ع) در برابر چشمان یوسف، صدای منادی که او را از گناه بازمی‌داشت و سه آیه که در مقابل دیدگان یوسف (ع) نقش بست: «وَ اتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ» (بقره: ۲۸۱)؛ و بترسید از روزی که در آن، به سوی خدا بازگردانده می‌شوید: «وَ لَا تَقْرَبُوا الزَّيْنَىٰ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً» (اسراء: ۳۲)؛ و به زنا نزدیک مشوید؛ چراکه آن همواره زشت است: «وَ إِنَّ عَلَيْنَا لَلْحَافِظِينَ كِرَامًا كَاتِبِينَ» (انفطار: ۱۰-۱۱)؛ و قطعاً بر شما نگهبانانی [گماشته شده‌اند]. [فرشتگان] بزرگواری که نویسندگان [اعمال شما] هستند (طبرانی، ۲۰۰۸، ج ۳، ص ۴۷۸؛ طبری، ۱۴۱۲ق، ج ۱۲، ص ۱۱۱). مراد از برهان هر کدام از موارد فوق باشد، یادآور وجود با عظمت خداوند تبارک و تعالی است که باید یوسف (ع) در برابر او شرم و حیا داشته باشد، همچنان که داشت. در روایتی نیز از امام سجاد (ع) نقل شده است که فرمود: یوسف (ع) در برابر درخواست زلیخا می‌گوید: «مَعَادَ اللَّهِ إِنَّا مِنْ أَهْلِ بَيْتٍ لَا يَزْنُونَ» (صدوق، ۱۳۸۵، ج ۱، ص ۴۸)؛ پناه بر خدا، ما از اهل بیتی هستیم که زنا نمی‌کنیم.

به عبارت دیگر، یوسف (ع) هیچ مانعی که از هوای نفسش جلوگیری کند، جزء اصل توحید و ایمان به خداوند تبارک و تعالی نداشت. درواقع محبت الهی که وجود او را پر و قلب او را مشغول کرده بود، سبب شد تا تسلیم زلیخا نشود و در پاسخ زلیخا به این جمله قناعت کند و بگوید: پناه می‌برم به خدا، او پروردگار من است: «مَعَادَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي» (یوسف: ۲۳) (طباطبائی، ۱۳۹۰ق، ج ۱۱، ص ۱۲۰).

با توجه به مطالب پیش‌گفته اولین و مهم‌ترین عامل تقویت حیا درک وجود ناظر است. بنابراین والدین وظیفه دارند کودکان خود را از همان ابتدا با خداوند آشنا کرده و با اشاره به نعمت‌های خداوند و میزان قدرت او این مسئله را گوشزد نمایند که خداوند در همه حال، حتی در خلوت، حاضر و ناظر بر اعمال آنهاست.

۳-۲. چشم فرو بستن از نگاه حرام

یکی دیگر از راهکارهای قرآن برای حفظ حیا در افراد، کنترل نگاه است. خداوند تبارک و تعالی در این باره می‌فرماید: «قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ

أَبْصَارِهِمْ وَ يَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ... وَ قُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَ يَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ...» (نور: ۳۰-۳۱): به مردان مؤمن بگو: چشمان خود را [از آنچه حرام است مانند دیدن زنان نامحرم و عورت دیگران] فرو بندند، و شرمگاه خود را حفظ کنند... و به زنان با ایمان بگو: چشمان خود را از آنچه حرام است فرو بندند، و شرمگاه خود را حفظ کنند...

غضّ، به معنای خفض و کم کردن است. غض بصر، به کم کردن نگاه، صرف نظر کردن از چیزی و نادیده گرفتن آن است (معلوف، ۲۰۰۰، ص ۱۰۵۷). به اتفاق نظر مفسران امامیه و اهل سنت مراد از غض بصر در آیه چشمپوشی از چیزهایی است که نگاه کردن بر آن شرعاً جایز نیست (طبرانی، ۲۰۰۸، ج ۴، ص ۴۲۱؛ جصاص، ۱۴۰۵ق، ج ۵، ص ۱۷۱). در منابع فقهی نیز به استناد این آیه و روایات ذیل آن حکم به وجوب غض بصر داده شده است (نجفی، بی تا، ج ۲، ص ۳). کنترل نگاه در بزرگسالی، مقدماتی دارد و آن آموزش دادن از سنین کودکی است. کودک و نوجوان را باید به گونه‌ای آموزش داد تا آداب نگاه کردن را مطابق رهنمودهای اسلام بیاموزد و به کار بندد تا کم‌کم عادت کند و برایش ملکه شود. بنابراین لازم است که محارم را از غیرمحارم تشخیص دهد و بداند که نظر کردن به هریک تا چه حدی جایز و در چه شرایط و وضعیتی حرام است.

افزون بر اینکه باید آنها را از تأثیر نگاه به نامحرم در انحرافات جنسی، آگاه کرد. چشم‌چرانی زمینه بی‌عفتی و روابط نامشروع را فراهم می‌سازد؛ از این رو خداوند در آیه پیش گفته، بلافاصله پس از امر به خودداری از چشم‌چرانی، به حفظ دامن از آلودگی دستور می‌دهد که گویای آن است چشم‌چرانی، با آلودگی دامن، مرتبط است. در حقیقت چشم‌چرانی، رفتار انحرافی جنسی است که انحرافات جنسی دیگر را باعث می‌گردد (فقیهی، ۱۴۲۹ق، ص ۱۵۲) که در روایات هم به آن اشاره شده است (ر.ک. مجلسی، ۱۴۱۰ق، ج ۱۰۱، ص ۳۴). همچنین عواقب نگاه به نامحرم و پاداش ترک نگاه نیز باید برای آنها گفته شود. در احادیث وارده از فریقین، نگاه تیری از تیرهای شیطان معرفی شده، همچنین ترک نگاه، پاداش اخروی را به همراه دارد (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۱، ص ۲۸۹؛ سیوطی، ۱۴۰۴ق، ج ۵، ص ۴۱). بنابراین، والدین متعهد باید دختران و پسرانشان را مقید کنند که از نگاه به نامحرم بپرهیزد و این مسئله سبب حفظ حیا در آنان می‌گردد.

۳-۳. اجازه خواستن هنگام ورود بر دیگران

یکی دیگر از راهکارهای قرآن برای حفظ حیا در کودکان، تعلیم

اجازه خواستن هنگام ورود بر دیگران، به‌ویژه والدین در ساعات خاص است. قرآن در این باره می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَيْسَ أَتَيْنَكُمُ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَ الَّذِينَ لَمْ يُلْغُوا إِلَيْكُمْ الْحَلْمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَ حِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهْرِ وَ مِنْ بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ» (نور: ۵۸): ای کسانی که ایمان آورده‌اید! بردگان شما و همچنین کودکانتان که به حد بلوغ نرسیده‌اند، در سه وقت باید از شما اجازه بگیرند: پیش از نماز صبح و نیم‌روز هنگامی که لباس‌های (معمولی) خود را بیرون می‌آوردید و بعد از نماز عشاء.

بنا بر نظر مشترک بین مفسران امامیه و اهل سنت یکی از راهکارهای تقویت حیا، اذن گرفتن در موارد خاص برای ورود به حریم خصوصی دیگران است (ر.ک. طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۷، ص ۲۴۳؛ سیوطی، ۱۴۰۴ق، ج ۵، ص ۵۶؛ مکارم شیرازی و دیگران، ۱۳۷۱، ج ۱۴، ص ۵۴۰). در مورد اینکه مخاطب آیه شریفه چه کسانی هستند در میان اندیشمندان اسلامی اختلاف نظر وجود دارد. برخی خطاب آیه را اماء و عیب (واحدی، ۱۴۱۵ق، ج ۲، ص ۷۶۹)، برخی فرزندان ممیز نابالغ دختر و پسر (جصاص، ۱۴۰۵ق، ج ۴، ص ۳۲۱) و برخی نیز مخاطب را طبق ظاهر آیه هر بالغی در هر حال و اطفال در سه زمانی که در آیه آمده (راوندی، ۱۴۰۵ق، ج ۲، ص ۱۳۰) می‌دانند.

برخی دیگر با توجه به فقره «الَّذِينَ مَلَكَتْ»، مخاطبان حکم را اعم از عیب و اماء و اجانب و محارم می‌دانند؛ زیرا تعبیر «الَّذِينَ» عام بوده و تخصیص نخورده است. افزون بر اینکه مراد (الَّذِينَ لَمْ يُلْغُوا إِلَيْكُمْ) نیز اعم از ذکور و اناث و محارم و اجانب به شرط تمیز است که در آیه قبل به آن اشاره شده است (مقدس اردبیلی، بی تا، ص ۵۴۹؛ سیوطی، ۲۰۰۸، ج ۵، ص ۵۷؛ جصاص، ۱۴۰۵ق، ج ۴، ص ۳۲۱). همچنین ابن ابی حاتم با سند خود از سعید بن جبیر که از تابعان و شیعیان امام سجاد^ع بود (شوشتری، ۱۴۱۵ق، ج ۵، ص ۸۵)، نقل می‌کند: منظور آیه کودکانی هستند که هنوز به سن احتلام نرسیدند: «وَ الَّذِينَ لَمْ يُلْغُوا إِلَيْكُمْ الْحَلْمَ مِنْكُمْ يَعْنِي الصَّبِيَّانَ الَّذِينَ لَمْ يَحْتَلِمُوا» (ابن ابی حاتم، ۱۴۱۹ق، ج ۸، ص ۲۶۳۴). همچنین از ابن عباس نقل شده که گفت: منظور آیه این است که وقتی کسی با اهل و عیالش بعد از عشاء خلوت کرد، هیچ خادم و کودکی نباید تا وقت نماز صبح، بدون اجازه بر او وارد شود (ابن ابی حاتم، ۱۴۱۹ق، ج ۸، ص ۲۶۳۴).

صرف نظر از اختلاف مذکور، مهم‌ترین مسئله‌ای که در این آیه بیان شد، رعایت عفت عمومی و پیشگیری از هرگونه آلودگی جنسی

نمود. بر همین اساس، در روایات وارده، بر آموزش تدریجی تکالیف دینی، از جمله روزه سفارش شده است (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۴، ص ۱۲۵). بنابراین والدین باید قبل از سن بلوغ و قبل از اینکه دیگران بر افکار و عقاید فرزندان تأثیر بگذارند و حجاب و عفاف را در نظرشان کم‌رنگ و دست و پاگیر نشان دهند، خود آنان از سنین کودکی به آنها آموزش دهند تا در بزرگسالی به حجاب رغبت داشته باشند و این مسئله تأثیر فراوانی بر حفظ حیا و عفت در کودکان دارد.

برای تشویق کودکان به حجاب راهکارهای مختلفی وجود دارد. پدر و مادر باید در مورد فلسفه حجاب و فواید آن در حد درک و فهم فرزندان، با آنها گفت‌وگو کنند و سپس با آشنا کردن آنها با افراد محرم و نامحرم مقدمات حجاب آنان را فراهم کنند. آشنا کردن فرزندان با الگوهای دینی مانند دختر رسول اکرم ﷺ که سرور زنان عالم است (نسائی، ۱۴۱۱ق، ج ۵، ص ۱۴۵؛ حاکم نیشابوری، ۱۴۳۵ق، ج ۵، ص ۳۸۲)، در این زمینه مؤثر است. افزون بر اینکه مادر، خود هم می‌تواند الگوی بسیار مؤثری برای کودک باشد.

۴. راهکارهای روایی

علاوه بر آیات قرآن کریم، در روایات وارده نیز راهکارهایی برای تقویت حیا کودکان ارائه شده است که به چند مورد اشاره می‌شود:

۴-۱. مخفی نگه داشتن روابط زناشویی از کودک

یکی از دستورات مهم اسلام، بعد از تولد و پیش از ممیز شدن بچه‌ها، این است که زن و شوهر عمل زناشویی خود را حتی از طفل شیرخوار پنهان کنند. روایات پرشماری در این باره از معصومان (ع) رسیده است. در کتاب وسائل الشیعه بابی با عنوان «کراهه جماع المرأة و الجارية و فی البیت صبی أو صبیة» آورده است (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۲، ص ۱۳۲). برای عدم اطلاع کلام تنها به یک روایت از رسول خدا ﷺ اشاره می‌کنیم که فرمود: «وَأَلْذَى نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ أَنَّ رَجُلًا غَشِيَ امْرَأَتَهُ وَ فِي الْبَيْتِ صَبِيٌّ مُسْتَقِظٌ يَرَاهُمَا وَ يَسْمَعُ كَلَامَهُمَا وَ نَفْسَهُمَا مَا أَفْلَحَ أَبَدًا إِذَا كَانَ غُلَامًا كَانَ زَانِيًا أَوْ جَارِيَةً كَانَتْ زَانِيَةً» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۵۰۰؛ حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۲۰، ص ۱۳۳)؛ رسول خدا ﷺ می‌فرماید: به خدایی که جانم در دست اوست سوگند، اگر مردی با همسرش آمیزش کند و در اتاق طفل بیداری باشد که آن دو را در حال جماع مشاهده کند و سخنانشان و

از دوران کودکی است. درواقع آیه شریفه، راهکاری برای مخفی ماندن برخی امور از دید کودکان، قبل از فرا رسیدن زمان خاص بیان می‌کند. سه وقت مورد اشاره قرآن؛ قبل از نماز فجر، نیمروز و بعد از نماز عشاء، زمان‌هایی است که مردم معمولاً لباس‌های رویی خود را درمی‌آورند و خود را مقید به پوشانیدن خویش مانند سایر اوقات نمی‌دانند و گاه مرد و زن با هم خلوت می‌کنند. این زمان‌ها درواقع، اوقات خصوصی افراد محسوب می‌شود (سیوطی، ۱۴۰۴ق، ج ۵، ص ۵۶؛ مکارم شیرازی و دیگران، ۱۳۷۱، ج ۱۴، ص ۵۴۰).

با توجه به آیه شریفه، بر والدین لازم است به کودکان آموزش دهند که هرگاه می‌خواهند به اتاق آنان وارد شوند، ابتدا در بزنند و اجازه بگیرند و اگر به آنها اجازه داده شد، وارد شوند. آموزش اذن گرفتن از کودکی سبب می‌شود که این رفتار در آنان ملکه شود و در بزرگسالی نیز بدون اذن وارد حریم خصوصی دیگران نشوند و این مسئله سبب تقویت حیا و عفت در آنان گشته و آنان را از انحرافات جنسی باز می‌دارد.

۴-۳. رعایت حجاب شرعی

امر به حجاب در آیات قرآن به صراحت بیان شده است: «... وَ لِيُضْرَبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ وَ لَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ...» (نور: ۳۱)؛ [به زنان با ایمان بگو اطراف روسری‌های خود را بر سینه خود افکنند و زینت خود را آشکار ننمایند...؛ «يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّلرَّوَّاجِكِ وَ بَنَاتِكَ وَ نِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْثِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ...» (احزاب: ۵۹)؛ ای پیامبر! به زن‌ها و دختران خود و زنان مؤمنان بگو که سر و تمام بدن خود را با جلباب بپوشانند.

به اتفاق فقهای فریقین، رعایت حجاب بعد از سن بلوغ بر دختران واجب است (شافعی، ۱۴۰۳ق، ج ۱، ص ۱۰۹؛ حکیم، ۱۳۷۴، ج ۵، ص ۳۹؛ خوئی، ۱۴۱۸ق، ج ۳۲، ص ۴۰؛ بیهقی، ۱۴۲۴ق، ج ۶، ص ۹۵). دیدن خون حیض یکی از نشانه‌های بلوغ دختران است، اما در مورد سن که یکی دیگر از نشانه‌های بلوغ آنان شمرده شده است، اختلاف نظر وجود دارد. فقهای امامیه پایان ۹ سال قمری (خوئی، ۱۴۱۸ق، ج ۷، ص ۶۷)، حنبلیه و شافعیه و حنفیه ۱۵ سال و مالکیه ۱۷ سال می‌دانند (ابن منذر، ۱۴۰۵ق، ج ۴، ص ۳۸۹؛ جعفر پیشه‌فرد، ۱۳۸۸، ص ۴۵۳).

اگرچه کودک قبل از سن بلوغ تکلیفی ندارد، اما باید توجه داشت که همه تکالیف دینی نیازمند آموزش پیش از زمان وجوب است و نمی‌توان بدون هیچ مقدمه‌ای کودکان را یک‌شبه به انجام وظایف دینی ملزم

حتی صدای نفسشان را بشنود، هرگز سعادتمند نخواهد شد و زمانی که بزرگ شود، چه پسر باشد چه دختر، آلوده به زنا خواهد شد.

دین مبین اسلام به جهت تقویت حیا و عفت از دوران شیرخوارگی دستور داده است پدران و مادران فرزندان خویش را از دیدن مناظر شهوات‌انگیز و شنیدن کلمات مهیج که عامل مؤثری برای بیدار کردن غریزه جنسی است، دور نگاه دارند. پدران و مادرانی که دارای ملکه حیا و عفت هستند و از رفتار و گفتار منافعی با عفت در حضور فرزندان اجتناب می‌کنند، می‌توانند فرزندان عقیف، سالم و طبیعی بار آورند.

۲-۴. جدا ساختن بستر خواب کودکان از یکدیگر

یکی دیگر از راهکارهای تقویت حیا در کودکان، جدا کردن بستر و محل خواب آنان از یکدیگر است. زمان جدا کردن بستر خواب کودکان از یکدیگر در روایات به صورت متفاوتی بیان شده است: رسول خدا ﷺ می‌فرماید: بستر خواب کودکان را در ۱۰ سالگی از هم جدا کنید (بی‌هقی، ۱۴۲۴ق، ج ۲، ص ۳ و ۲۴). در روایاتی دیگر، ۶ سالگی یا ۷ سالگی در جداسازی مکان خواب اطفال توصیه شده است (مجلسی، ۱۴۱۰ق، ج ۱۰۱، ص ۵۰).

آنچه از مجموع روایات فریقین به دست می‌آید این است که بستر خواب کودکان را باید از سنین کودکی از هم جدا کرد. بهتر است آغاز جداسازی بستر کودکان، از شش سالگی باشد و هرچه از این سن بگذرد، جداسازی بستر تأکید بیشتری پیدا می‌کند. رعایت این مسئله، سبب حفظ حیا و تقویت آن در کودکان و زمینه‌ساز جلوگیری از انحراف آنان در آینده می‌باشد.

۳-۴. دور نگه داشتن کودک از هرگونه عامل محرک

یکی دیگر از راهکارهای حفظ حیا، دور نگه داشتن کودک ممیز از هرگونه عامل برانگیزنده جنسی؛ مانند نشانیدن دختر بچه روی زانوی بیگانه، پرهیز افراد بالغ از بوسیدن کودکان جنس مخالف و ممیز است. در روایات به این امر مهم اشاره شده است. از امام موسی بن جعفر ﷺ نقل شده است که فرمود: «إِذَا آتَتْ عَلَى الْجَارِيَةِ سِتُّ سِنِينَ، لَمْ يَجْزُ أَنْ يُقْبَلَ رَجُلٌ لَيْسَتْ هِيَ بِمَحْرَمٍ لَهُ وَ لَا يَضُمُّهَا إِلَيْهِ» (طوسی، ۱۴۰۷ق، ج ۷، ص ۴۶۱؛ حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۲۰، ص ۳۳۱)؛ زمانی که دختر بچه به سن شش سالگی رسید جایز نیست مرد نامحرم او را ببوسد و همچنین نباید او را در آغوش بگیرد. در روایتی دیگری از امام

صادق ﷺ نقل شده است: «أَدَا بَلَّغَتِ الْجَارِيَةُ سِتَّ سِنِينَ فَلَا يُقْبَلُهَا الْعُلَامُ وَ الْعُلَامُ لَا يُقْبَلُ الْمَرْأَةَ إِذَا جَارَ سَبْعَ سِنِينَ» (صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص ۴۳۷؛ حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۲۰، ص ۲۳۰)؛ زمانی که دختر بچه به شش سالگی رسید پسر جوان او را نبوسد و همچنین پسر بچه زمانی که به ۷ سالگی رسید، زنان نامحرم را نبوسد.

پوشش نامناسب والدین در برابر فرزندان و یا پوشش نامناسب خود فرزندان نیز تأثیر فراوانی در از بین رفتن حیا دارد. در روایتی از رسول اکرم ﷺ آمده است که: «مَا بَيْنَ السُّرَّةِ وَ الرِّكْبَةِ عَوْرَةٌ» (حمیری، ۱۴۱۳ق، ص ۱۳۰؛ طبرانی، ۱۴۰۵ق، ج ۲، ص ۲۰۵؛ بی‌هقی، ۱۴۲۴ق، ج ۲، ص ۳۳۳)؛ از ناف تا زانو عورت است. اگرچه عورت در لغت و اصطلاح به‌معنای آلت تناسلی مرد و زن و نیز آنچه انسان از آشکار شدنش شرم دارد، اطلاق می‌گردد (هاشمی شاهرودی، ۱۳۸۲، ج ۵، ص ۵۱۰). اما از دیدگاه برخی از فقها علاوه بر محدوده ناف تا زانو کل بدن زن، بجز وجه و کفین عورت است (صیمری، ۱۴۰۸ق، ج ۱، ص ۱۳۵). اگرچه رعایت حجاب در برابر فرزند واجب نیست، اما محرک بودن برخی از قسمت‌های بدن اقتضا می‌کند که والدین از لباس‌های مهیج و یا باز در برابر کودکان استفاده نکنند و به کودکان نیز این مسئله را آموزش بدهند. رعایت مواردی که در این روایات مطرح شده برای تقویت حیا و جلوگیری از تهییج غریزه جنسی کودکان مؤثر است.

۴-۴. پرهیز از خلوت کردن با نامحرم

یکی دیگر از راهکارهای تقویت حیا در همگان، به‌ویژه در کودکان، پرهیز از خلوت کردن با جنس مخالف است. در روایات پرشماری خلوت کردن زن و مرد با یکدیگر نهی شده است. دلیل این نهی نیز در خود روایات بیان شده است و آن سوق داده شدن آنان به گناه توسط شیطان است. امام صادق ﷺ می‌فرماید: «فَإِنَّ الرَّجُلَ وَ الْمَرْأَةَ إِذَا خَلَا فِي بَيْتٍ، كَانَ ثَالِثَهُمَا الشَّيْطَانُ» (صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص ۲۵۲؛ ابن حنبل، ۱۴۱۶ق، ج ۲۴، ص ۴۶۱؛ حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۱۹، ص ۱۵۴)؛ اگر زن و مرد در خانه‌ای با هم خلوت کنند، نفر سوم آنها شیطان است. دختر و پسری که در سنین کودکی و نوجوانی به سر می‌برند و محرکات درونی برای میل به یکدیگر در آنان وجود دارد، از خلوت کردن با هم، به‌ویژه در جایی که فرد دیگری نمی‌تواند وارد شود، خودداری کنند؛ زیرا خلوت کردن، اثربخشی آن محرکات را چند برابر می‌کند و زمینه انحراف افراد را فراهم می‌نماید. بنابراین

باید به کودکان آموزش داد که از خلوت کردن با فرد نامحرم، حتی در فضای مجازی بپرهیزند؛ زیرا زمینه‌ای برای ورود شیطان و مقدمه وقوع فعل حرام است.

نتیجه‌گیری

حفظ و تقویت حیا در کودکان تأثیر فراوانی در تربیت آنان دارد. در منابع فریقین راهکارهایی برای این مسئله مطرح شده است. بر اساس آموزه‌های قرآن کریم، ایمان به خدا و تقویت خداپاوری، آموزش حجاب و تمرین آن از کودکی، آموزش پرهیز از نگاه به صحنه‌های حرام، شناخت محارم از غیرمحارم و آموزش اذن گرفتن در ورود به حریم خصوصی پدر و مادر و دیگران از راهکارهای حفظ و تقویت حیا و عفت در کودکان است. همچنین مخفی نگاه داشتن امور زناشویی والدین از کودکان، جدا کردن بستر خواب آنان از یکدیگر، دور نگه داشتن کودک از عوامل محرک، جلوگیری از خلوت با نامحرم و رعایت پوشش والدین در برابر فرزندان از دیگر راهکارهای حفظ حیا می‌باشد که در روایات به آن اشاره شده است.

منابع

- قرآن کریم، ترجمه آیت‌الله ناصر مکارم شیرازی.
- ابن ابی حاتم، عبدالرحمن بن محمد (۱۴۱۹ق). تفسیر القرآن العظیم مسند/ عن الرسول. ریاض: مکتبه نزار مصطفی الباز.
- ابن حنبل، احمد بن محمد (۱۴۱۶ق). مسند/ احمد بن حنبل. بیروت: مؤسسة الرسالة.
- ابن منذر، محمد بن ابراهیم (۱۴۰۵ق). الأوسط فی السنن و الإجماع و الاختلاف. ریاض: دار طیبه.
- ابوالسعود، محمد بن محمد (۱۹۸۳م). تفسیر ابی السعود. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- ابونعیم اصفهانی، احمد بن عبدالله (۱۴۱۷ق). المسند المستخرج علی صحیح الإمام مسلم. تحقیق محمدحسن اسماعیل شافعی. بیروت: دار الکتب العلمیه.
- امینی، ابراهیم (۱۳۸۷). اسلام و تعلیم و تربیت. چ سوم. قم: بوستان کتاب.
- انصاری شیرازی، قدرت‌الله و دیگران (۱۴۲۹ق). موسوعة احکام الأطفال و أدلتها. قم: مرکز فقهی ائمه اطهار.
- بیهقی احمد بن حسین، (۱۴۲۴ق)، السنن الکبری، قم، دار الکتب العلمیه.
- بیهقی، احمد بن حسین (۱۴۲۱ق). شعب الإيمان. قم: دار الکتب العلمیه.
- جباری، کامران و دیگران (۱۴۰۱). حیا از منظر قرآن و روایات و جایگاه آن در تعلیم و تربیت. تربیت/ اسلامی، ۴۰، ۳۳-۲۳.
- جصاص، احمد بن علی (۱۴۰۵ق). احکام القرآن. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- جعفر پیشه‌فرد، مصطفی (۱۳۸۸). درآمدی بر فقه مقارن. تهران: بعثه مقام معظم رهبری معاونت امور روحانیون.
- حاجی‌زاده، حسین و دیگران (۱۴۰۲). راهکارهای قرآنی و روایی در تربیت جنسی بر اساس ساختار وجودی انسان. نامه الهیات، ۶۴، ۳۴-۵۱.
- حاکم نیشابوری، محمد بن عبدالله (۱۴۳۵ق). المستدرک علی الصحیحین. مصر: دار التناصیل.
- حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۹ق). وسائل الشیعة. قم: مؤسسه آل البيت.
- حسامی، فاران (۱۴۰۰). تربیت جنسی کودکان (از تولد تا ۹ سالگی). چ هشتم. تهران: دانژه.
- حسینی‌واعظ، محبوبه‌سادات (۱۳۹۶). ضرورت و راهکارهای آموزش و ترویج حیا، عفت و حجاب در بین کودکان و نوجوانان. در: سومین کنفرانس سراسری دانش و فناوری علوم تربیتی مطالعات اجتماعی و روانشناسی ایران.
- حسینی زبیدی، محمد مرتضی (۱۴۱۴ق). تاج العروس من جواهر القاموس. بیروت: دار المکتبه الحیاء.
- حکیم، سیدمحسن (۱۳۷۴). مستمسک العروة الوثقی. قم: دار التفسیر.
- حلی، حسن بن یوسف (بی‌تا). تذکرة الفقهاء. تهران: مکتبه المرتضویه.
- حمیری، عبدالله بن جعفر (۱۴۱۳ق). قرب الإسناد. تصحیح مؤسسه آل البيت.
- قم: مؤسسه آل البيت.

- خاتون کرمی، نجیبه (۱۴۰۲). مبانی، اصول و اهداف تربیت جنسی در اسلام و غرب. پژوهش‌های اخلاقی، ۵۵، ص ۱۷۳-۱۹۲.
- خوئی، سیدابوالقاسم (۱۴۱۸ق). موسوعة الإمام الخوئی. قم: مؤسسه احیاء آثار الامام الخوئی.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲ق). مفردات الفاظ القرآن. بیروت: دار العلم.
- راوندی، قطب‌الدین (۱۴۰۵ق). فقه القرآن. چ دوم. قم: کتابخانه آیت‌الله مرعشی نجفی.
- سید مرتضی علم‌الهدی، علی بن حسین (۱۴۰۵ق). رسائل الشریف المرتضی. قم: دار القرآن الکریم.
- سیوطی، عبدالرحمن بن ابی‌بکر (۱۴۰۴ق). الدر المنثور. قم: کتابخانه آیت‌الله مرعشی نجفی.
- شاره، حسین و اشرف کیخا، (۱۴۰۲). تربیت جنسی کودک و نوجوانان، تهران، ترانه.
- شافعی، محمد بن ادریس (۱۴۰۳ق). کتاب الام. بیروت: دار الفکر.
- شاه‌محمدپور، صمد (۱۳۹۵). چگونه فرزندان با حیا داشته باشیم؟، قم، میراث انبیاء.
- شبییری، اعظم (۱۴۰۰). بررسی آموزه‌های قرآن در تربیت جنسی فرزندان. مطالعات خانواده و تربیت اسلامی، ۴، ۶۳-۹۰.
- شعبیری، محمد بن محمد (بی‌تا). جامع الأخبار. نجف: مطبعة الحیدریه.
- شوشتری، محمدتقی (۱۴۱۵ق). قاموس الرجال. چ دوم. قم: جامعه مدرسین.
- شهید ثانی، زین‌الدین بن علی (۱۳۷۷). شرح مصباح الشریعه. ترجمه عبدالرزاق گیلانی. تهران: پیام حق.
- صدوق، محمد بن علی (۱۳۷۶). الاُمالی. چ ششم. تهران: کتابچی.
- صدوق، محمد بن علی (۱۴۱۳ق). من لا یحضره الفقیه. قم: جامعه مدرسین.
- صدوق، محمد بن علی (۱۳۸۵). علل الشرائع. قم: داوری.
- صیمری، مفلح بن حسن (۱۴۰۸ق). تلخیص الخلاف و خلاصه الاختلاف. قم: کتابخانه آیت‌الله مرعشی نجفی.
- طباطبائی، سیدمحمدحسین (۱۳۹۰ق). المیزان فی تفسیر القرآن. چ دوم. بیروت: مؤسسه الاعلمی للمطبوعات.
- طبرانی، سلیمان بن احمد (۱۴۰۵ق). المعجم الصغیر. تحقیق محمد شکور بن محمود. بیروت: المکتب الاسلامی.
- طبرانی، سلیمان بن احمد (۲۰۰۸م). التفسیر الکبیر. اردن: دار الكتاب الثقافی.
- طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۲). مجمع البیان فی تفسیر القرآن. چ سوم. تهران: ناصر خسرو.
- طبری، محمد بن جریر (۱۴۱۲ق). جامع البیان فی تفسیر القرآن. بیروت، دار المعرفه.
- طریحی، فخرالدین (۱۳۷۵). مجمع البحرین. تحقیق احمد حسینی آشکوری. چ سوم. تهران: مکتبه المرتضویه.
- طوسی، محمد بن حسن (۱۴۰۷ق). تهذیب الاحکام. تحقیق حسن موسوی خراسان. چ چهارم. تهران: دار الکتب الاسلامیه.
- فراهیدی، خلیل بن احمد (۱۴۰۹ق). کتاب العین. چ دوم. قم: هجرت.
- فقیهی، علی‌نقی (۱۴۲۹ق). تربیت جنسی از منظر قرآن و حدیث. قم: دارالحدیث.
- قاسمی شهری، سیدعلی (۱۳۹۵). علل و آثار کاهش حیا و افزایش بی‌حیایی و راهکارهای برون‌رفت از این وضعیت. دانشنامه علوم قرآن و حدیث، ۶، ۱۱۹-۱۶۰.
- قاضی نعمان مغربی، نعمان بن محمد (۱۳۸۳ق). دعائم الاسلام. قم: مؤسسه آل‌البیت.
- قرشی، علی‌اکبر (۱۴۱۲ق). قاموس قرآن. چ ششم. تهران: دار الکتب الاسلامیه.
- کریمی، حسین (۱۳۸۹). آثار فردی و اجتماعی شرم و حیا. درس‌هایی از مکتب اسلام، ۵۹۷-۶۳.
- کلینی محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ق). الکافی. قم: دارالحدیث.
- مجلسی، محمدباقر (۱۴۱۰ق). بحار الأنوار. بیروت: مؤسسه الطبع و النشر.
- محدث نوری، حسین بن محمدتقی، (۱۴۰۸ق). مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل. تحقیق مؤسسه آل‌البیت. قم: مؤسسه آل‌البیت.
- محزونی، پریسا (۱۳۹۵). نقش حیا در پرورش فرزندان پاکدامن از منظر قرآن و روایات. قرآن و عترت، ۵، ۵۱-۷۴.
- محمدخانی، زهرا (۱۴۰۳). دیدگاه اسلام در مورد حیا و راه‌های تقویت آن در سبک زندگی اسلامی. پژوهش‌های نوین در آموزه‌های قرآن و سنت، ۱۴، ۱۲۳-۱۳۸.
- مروج، حسین (۱۳۷۹). اصطلاحات فقهی. قم: بخشایش.
- مصطفوی، حسن (۱۳۶۸). التحقیق فی کلمات القرآن الکریم. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- معلوف، لوئیس (۲۰۰۰م). المنجد فی اللغة العربیة المعاصرة. بیروت: دار المشرق.
- مقدس اردبیلی، احمد بن محمد (بی‌تا). زبدة البیان فی احکام القرآن. تحقیق محمدباقر بهبودی. تهران: مکتبه المرتضویه.
- مکارم شیرازی، ناصر و دیگران (۱۳۷۱). تفسیر نمونه. چ دهم. تهران: دار الکتب الاسلامیه.
- موسوی، سیدعلی و جهانی، مهدی (۱۴۰۲). روش‌های تربیت جنسی در دوره کودکی مبتنی بر سیره و سنت نبوی. امام رضا و علوم روز، ۲، ۱۵۶-۱۷۹.
- نجفی، محمدحسن (بی‌تا). جواهر الکلام. تصحیح عباس قوچانی و دیگران. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- نجم‌السادات، ساجده‌سادات (۱۴۰۲). کتاب کودک با حیایی من. قم: هاجر.
- نسائی احمد بن علی (۱۴۱۱ق). السنن الکبری. بیروت: دار الکتب العلمیه.
- واحدی، علی بن احمد (۱۴۱۵ق). الوجیز فی تفسیر الکتاب العزیز. بیروت: دار القلم.
- واعظ‌زاده خراسانی، محمد (۱۳۸۸). المعجم فی فقه لغة القرآن و سر بلاغت. تحقیق گروه قرآن آستان قدس رضوی. چ دوم. مشهد: آستان قدس رضوی.
- هاشمی شاهرودی، سیدمحمود (۱۳۸۲). فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل‌بیت. قم: مؤسسه دائرة المعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل‌بیت.